

ZADUŽBINE HADŽI AHMEDAGE LAKIŠIĆA U MOSTARU

U nizu mostarskih legatora koji svojim brojnim i raznovrsnim zadužbinama uresiše Mostar i na taj način pomogoše da se on od kasabe uzdigne na rang šehera veoma vidno mjesto zauzima i Hadži Ahmedaga Lakišić, sin Hadži Huseinov. On je ujedno i posljednji istaknutiji legator Mostara. Ovdje ćemo pokušati iznijeti sve što znamo o njemu i njegovim zadužbinama služeći se pri radu podacima koje nam pruža njegova zakladnica i drugi pristupačni pisani i nepisani izvori.¹⁾ S ovim radom nam je ujedno i želja da osvijetlimo jedan zanimljiv isječak uz kulturne povijesti Mostara u tursko doba.

Lakišići se ubrajaju među nastarije muslimanske porodice Bosne i Hercegovine, a neosporno su jedna od najstarijih mostarskih porodica uopće. O porijeklu ove porodice mi ništa pozitivno ne znamo. Porodično predanje tvrdi da Lakušići vuku svoje porijeklo iz Konje u Maloj Aziji odakle se jedan njihov predak s turskim trupama u Mostar doselio i tu stalno nastanio.²⁾ Zna se još da su Lakišići od prvih početaka izgradnje Mostara vršili dužnost dizdara mostarske tvrđave i nasljedno držali ključ mostarskog dolinskog

¹⁾ Zakladnica Hadži Ahmedage Lakišića sačuvala nam se u originalu i u dva prepisa. Original se nalazi kod Mustafe Lakišića, službenika iz Sarajeva, a prepis u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu i u Arhivu grada Mostara. Original je pisan lijepim turskim jezikom a nalazi se u knjizi koja sadrži 17 listova veličine 21 × 13,5 cm. Zakladnicu je na čelu teksta i na 30. i 31. stranici potvrdio potpisom i pečatom mostarski vojni kassam Ahmed bin Isaov.

Zakladnica je prvi put napisana 1062 (1652) godine što saznajemo iz samog teksta gdje legator izričito određuje: »Ako se poveća broj službi, koje su određene u 1062 (1652) godini ili ako se poveća broj zavještanih nekretnina, treba napisati novu zakladnicu i u sidžil je unijeti«. Zakladnica je konačno redigovana i pred sudom legalizovana u prvoj dekadi mjeseca redžeba 1081 (14.-XII—23.-XII 1669) godine.

Kao svjedoci čina zakladnicu su na kraju teksta potpisali sljedeći: Ali ef., muftija, Sulejman ef., Jusuf ef., kadija, Ishak ef., kadija, Bejlul ef., hatib, Mustafa ef., bivši kadija Taslidže (Plevlja), Mahmud ef., hatib, drugi Mahmud ef., hatib, Mehmedaga, sin Hadži Oručov, Muhamedaga, nadzornik mosta, Jusuf čelebija Dosto, Selmanaga, sin Veli čehaje, Selmanbeg, sin Inehanov, Ahmed ef. Inc, Ahmed ef., privremeni kadija, Salih čelebija, imam Šaban čelebija Džumbur, Hadži Alija, sin Ibrahimov, Abdul Baki čelebija, hatib, Ibrahim, tržni nadzornik, Mustafa ef., muezin Vučjakovića džamije, Mehmed čelebija, muezin Sinan-pašine džamije, Abdulah ef., privremeni kadija Gabele, Husein čelebija, sin Ismailbegov, Mustafa ef. Čatrnja, Mehmed, sin Osmanov, naib, Mehmedbeg Kreho, Ahmed Balut, muezin, Hadži Husein, sin Hadži Mustafin, Hadži Mustafa, sin Hadži Muhamedov, Ismail Burić, Hasanaga Dizdar, Jusuf, sin Velibegov, Abasaga, sin Mehmedagin, Ahmed čelebija, sin Jusufagin, Jusuf čelebija, hafiz Hadži Abdija Ulić, Mehmed čelebija Lakišić, Hadži Ibrahim, sin Balibegov, Mustafa Voljo (Voljevica), Muhamed čelebija sin Sulejmanov, Ibrahimaga Mauna, Mahmud Zaki, Hasanbeg Semizdžić, Hadži Muhamed, sin Ibrahimov, Hadži Hasan Ganić, Ahmed sin Hadži Osmanov, Avdibeg Fil (slon), Hadži Salihbeg Iserlić, Hasanbeg sin Ibrahimov, Hadži Memija sin Medhučov, Mehmed sin Hadži Osmanov.

²⁾ Lakišići tvrde da u Konji u Turskoj žive i danas njihovi rođaci koji se zovu Lakše.

zatvora.³⁾ Zato su se oni u početku i zvali Dizdari-Lakišići a kasnije, kad su se razmnožili, Dizdari su formirali posebnu porodicu koja s Lakišićima stoji u direktnoj bočnoj rodbinskoj vezi.

Druga predaja tvrdi da Lakišići vuku svoje porijeklo od nekog kneza Lake koji je polovinom XV stoljeća živio u Bogodolu kraj Mostara i imao čitavo ovo selo u svome posjedu. Kad su mu ondašnje turske vlasti počele pritiskivati zemlju on primi Islam da bi očuvao svoje posjede. Predaja dalje veli da je on ili neko od njegovih potomaka podigao džamiju u Ričini u Mostaru.⁴⁾

Iako je istorijski nepoznata ličnost pa, posmatrano s te strane, navedena predaja je bez ikakve osnove. S druge strane opet predaja ima svoje osnove jer se pozitivno zna da su Lakišići, sve do pojave agrarnih reformi kod nas, bili jedini i isključivi vlasnici čitavog Bogodola.

Koja je od navedene dvije predaje bliža istini i da li je rodonačelnik Lakišića imigrant ili domaći sin renegat, zasada ne možemo ništa pozitivno tvrditi. U Mostaru ima muslimanskih porodica za koje se može dokazati da su domaćeg porijekla a ima ih opet po čijem se prezimenu da zaključiti da im je predak doselio i da su čisto turskog porijekla (Džudže, Efice, Kajtazi, Temimi, Čevre, Talamani, Čumurije itd.)⁵⁾

Nije nam se sačuvala nikakva pisana genealogija porodice Lakišića, pa zato ne znamo od kada ona datira i kako je bilo ime njenom rodonačelniku. Najstariji poznati član ove porodice je Ahmed-beg Lakišić, koji se spominje kao svjedok u jednom aktu iz 1634. godine.⁶⁾ On je bio savremenik spomenutog legatora Hadži Ahmedage a možda je i identičan s njime. U koliko je ovo tačno onda je najstariji poznati član ove porodice otac navedenog legatora Hadži Husein koji je također bio legator i koji je za života podigao mekteb i han u mjestu Trebesin u dabarskoj nahiji.

Iz zakladnice saznajemo da su Lakišići polovinom XVII stoljeća stanovali u Čose Jahja Havadže mahali na Carini. Ovdje su se nalazili njihovi konaci a preko ljeta su izlazili u Lakševine⁷⁾ i sela oko mostarskog blata gdje su imali svoje kule. Iz istog izvora saznajemo da je ocu spomenutog legatora bilo ime Hadži Husein, majci Vahida kaduna, bratu Hadži Mustafaga, sestri Kadira kaduna i bratiću Muhamedbeg sin Mustafagin. Među potpisnicima njegove zakladnice nalazi se i Mehmed čelebija Lakišić.

Iz jednog deftera vakufskih kredita saznajemo da je u Čose Jahja Havadže mahali u Mostaru živio u prvoj polovini XVIII stoljeća Hadži Husein Lakišić koji se spominje među vakufskim dužnicima. On je u periodu od 1117. do 1129. (1705.—1717.) godine i kasnije od 1135. do 1137. (1722.—1724.) bio neprekidno dužan vakufima iz Memi Havadže mahale svotu od 3.000 akči i na ime rebaha

³⁾ Karl Peez: Mostar und seine Kulturkreis, Leipzig, 1891. str. 209.

⁴⁾ Jevto Dedijer: Hercegovina, Beograd, 1909, str. 344.

⁵⁾ Dr. Vladimir Čorović: Mostar i njegova srpska pravoslavna opština, Beograd, 1933., str. 41.

⁶⁾ Hamdija Kreševljaković: Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini (1462—1878) II Mostar, Zbornik za narodni život i običaje, knj. 35, Zagreb, 1951., s. 126.

⁷⁾ Lakševine su mahala sela Ortiješ a ovaj su naziv dobile po Lakišićima u čijem su se posjedu nekad nalazile.

(zarade) davao svake godine zakupninu od svoga vinograda u Zaliku koja je iznosila 375 akči. I poslije 1137. (1724.) godine njega nalazimo među vakufskim dužnicima samo što od ove godine uz njegovo ime stalno stoji riječ merhum (pokojni). Na temelju izloženog se daje zaključiti da su njegovi nasljednici dizali kredit od vakufa na njegovo ime sve do 1149. (1736.) godine kada mu se u defteru gubi svaki spomen.⁹⁾

Neki Huseinaga Lakišić potpisan je kao svjedok prilikom jednog vjenčanja 1165. (1752.) godine.¹⁰⁾ Mula Muhamed Lakišić, sin Huseinagin, iz Čoše Jahja Havadža mahale vjenčao se 1181. (1767.) godine sa Saimom Metilj (Metiljević) iz Neziragine mahale.¹⁰⁾ Iz jedne bilješke koja se nalazi na kraju jednog manuskripta saznajemo da je djelo prepisao Ahmed Lakišić, sin Abdulahov, sin Ahmedov, sin Omerov, sin Huseinov, sin Hasanov, sin Omerov, sin Ahmedov 1263. (1847.) godine u gradu Mostaru.¹¹⁾ On je ovdje naveo sedam svojih predaka u uzlaznoj liniji i po svoj prilici je onaj zadnji Ahmed identičan s naprijed spomenutim legatorom Hadži Ahmedagom.

Pojedinim članovima porodice Lakišića nalazimo spomen i u našim narodnim pjesmama. Pored one dobro poznate pjesme gdje je opjevana pogibija Mustajbega Lakišića i svatova mu na Morinama,¹²⁾ u našoj literaturi su pribilježene još nekolike lijepe narodne pjesme u kojima se spominju Lakišići. Sve ovo govori da oni spadaju u red starijih porodica Bosne i Hercegovine.

Pored većeg broja dizdara ova nam je porodica dala i četvoricu legatora i to: Hadži Huseina, Hadži Ahmedagu, Husagu¹³⁾ i Hasanbega.¹⁴⁾ Hadži Husein je, kako smo to prije istakli, podigao prije

⁹⁾ Defter obuhvata period od 1117. do 1194. (1705.—1780.) godine s kraćim prekidima na nekoliko mjesta. U naslovu je naprijer upisana godina i to računajući uvijek od početka mjeseca redžeba. Iza toga su navedena imena s imenima njihovih mutevelija, koji su u navedenom periodu davali stanovnicima svih konfesija novac na kredit uz 12,5% rebaha godišnje. Zatim je navedeno ime, mjesto a u više slučajeva i zanimanje dužnika, visina pozajmljene svote, priplod, vrsta jamstva (redovno zakupnina od kuće ili vinograda) i prisutni svjedoci. Iza toga dolazi drugi vjerovnik, pa treći itd. U narednim godinama postupak je isti. Defter pruža dosta interesantnih podataka za izučavanje kreditnih prilika kod nas u tursko doba i na njegov ćemo se sadržaj u posebnoj radnji osvrnuti. Defter se nalazi u posjedu pisca ovih redaka.

¹⁰⁾ Dokument broj 19 u Arhivu grada Mostara.

¹¹⁾ Sidžil mostarskog šerijatskog suda iz 1765.—1768. godine str. 79 (Gazi Husrevbegova biblioteka broj 5).

¹²⁾ Franjevački Provincijalat u Mostaru, odio orijentalnih rukopisa broj 72.

¹³⁾ Ovu je pjesmu pribilježio Kosta Herman u drugom izdanju muslimanskih narodnih pjesama, Sarajevo, 1933., str. 117—124.

¹⁴⁾ Husaga Lakišić, sin Ibrahimbegov, rodio se u Mostaru u prvoj polovini prošlog stoljeća. Bio je po zanimanju posjednik. Umro je početkom 1910. godine i pokopan je u haremu na Carini. Pred smrt je zavještao jednu kuću u Mostaru i odredio da se prihod daje imamu Karadžozbegove džamije i da mu se za dušu uče hatme.

¹⁵⁾ Hasanbeg Lakišić, sin Hadži Mustafabegov, rodio se u Mostaru u prvoj polovini prošlog stoljeća. Spadao je u krug mostarske uleme i bio prvi saradnik Ali Fehmi ef. Džabica, mostarskog muftije, u borbi za vjerskoprosvjetnu autonomiju bos. herceg. Muslimana.

Svojom zakladnicom od 23. redžeba 1335. (16. maja 1917. godine) zavještao je u Mostaru sljedeće: 2 kuće s gradilištem, jedna dućan s gradilištem i jedno gradilište. On je naredio da se navedeni objekti daju svake godine pod zakup i prihod dijeli na 12 dijelova i troši u sljedeće: jedan dio za učenje 15 hatmi;

1651. godine mekteb i han u mjestu Trebesin u dabarskoj nahiji. Ovi objekti bili su sačuvani i služili svojim svrhama sve do Drugog svjetskog rata kada su u ratnim pustošenjima srušeni.

Najistaknutija ličnost ove porodice je svakako Hadži Ahmedaga o kome zasada ništa pozitivno ne znamo. Pristupačni izvori nam ne pružaju nikakvih podataka o njegovom životu i djelovanju, a i narodna predaja nam o svemu tome potpuno šuti. Iz zakladnice saznajemo da je bio živ prilikom pisanja iste 1669. godine. Kao sigurno može se utvrditi još i to da je bio veoma bogat čovjek. To potvrđuju njegove zadužbine u Ričini i onih 40 koristonosnih objekata koje je zavještao za njihovo izdržavanje.

II

Do izgradnje Lakišića džamije bilo je čitavo ovo područje potpuno nenaseljeno i zvalo se Ričina. Ono je činilo krajnju periferiju ondašnjeg Mostara i preko njega su tekli prirodni ili umjetno građeni kanali Radobolje koji su natapali ovaj kraj.¹³⁾ Ondje gdje se nalazi džamija bila je nekad, kako predaja tvrdi, velika šuma u kojoj se sjekala grada za Sinan-pašinu džamiju u Mostaru.¹⁴⁾

Iz zakladnice saznajemo da je legator kupio kraj Hadži Memijine (Cernice) mahale u Mostaru kompleks pustog i nenaseljenog zemljišta (el erd el haliye) od Hadži Osmana i Mustafabega. Na dvadeset i devetom dijelu izgradio je džamiju, mekteb i mali harem uz njih. a ostalih 28 dijelova je odredio »da se daju na uživanje sirotinji bez uzimanja ikakve mukate«. Na temelju izloženog se daje zaključiti da se u posjedu ovog vakufa nalazio nekad čitav onaj dio Ričine koji se proteže između Cernice, Neretve i na sjever i zapad do iza džamije.

Prve zgrade koje su podignute na području Ričine bile su džamija i mekteb uz nju. S ovim dvjema zgradama legator je udario

12 za vakifovu dušu, u svakom mjesecu po jedna, i po jedna godišnje za dušu vakifova oca Hadži Mustafabega, majke Nazife i žene mu Emine; jedan dio će uzimati mutevelija; dva dijela će se trošiti na popravke objekata; jedan dio će se davati muezinu Huesin Havadžiću džamije u Mostaru; pet dijelova će se davati kao plata trojici mualima u Podveležju; jedan dio će se trošiti za potrebe tri mekteba u Podveležju i jedan dio vakifovom slugi Hasanu Omeragiću, sinu Muhamedovu, za života davati a kad umre, za potrebe spomenutih mekteba u Podveležju. (Gazi Husrevbegova biblioteka u Sarajevu, sidžil vakufnama, III, str. 35., br. 641).

Svojom oporukom od 16. maja 1917. godine Hasanbeg je ostavio 308.600 groša i između ostalog odredio da se za 200.000 groša kupe nekretnine u Inegolu u Turskoj i na njegovo ime uvakufe. Dalje je odredio da se prihod od tih nekretnina troši na izdržavanje najčuvenije medrese u Inegolu. Pošto ondašnja turska vlada nije htjela primiti ovaj novac, mostarski muftija je izdao fetvu da se s tim novcem podigne na Hasanbegovo ime jedna zgrada u Mostaru. Tako je 1938. godine izgrađena na Musali uz Čose Jahja Havadžiću džamiju jedna lijepa i veoma reprezentativna zgrada. Hasanbeg je još ostavio 50.000 groša i odredio da se u Podveležju izgrade tri mekteba. Iz ovih sredstava podignuti su u periodu od 1919. do 1924. godine mektebi u Svinjarini, Kružnju i Dobruču i ovo je prvi intenzivniji pokušaj širenja islamske prosvjete među podveleškim Muslimanima.

¹³⁾ Da li je Ričina dobila svoj naziv po tim kanalima (ričina) možemo samo misliti a ničim dokazivati. Drukčije pak ne možemo objasniti postanak ovog naziva premda za ovo mišljenje nemamo nikakvog dokaza u pisanim izvorima.

¹⁴⁾ Luka Grdić-Bjelokosić: Mostar nekad i sad, Beograd, 1901., str. 13.

temelje novoj mahali Mostara a ujedno nastavio i teritorijalno proširivanje grada. O navedenim objektima progovorićemo ukratko i pojedinačno.

Džamija. — Džamija je sagrađena na jednom ravnom platou u Ričini na uglu Maršala Tita i Adema Buća ulice. To je prva džamija koja će strancu pasti u oči kada od željezničke stanice pode prema centru grada. Sa svojom visokom i impozantnom kamenom munarom ona dominira čitavom okolinom i daje slikovit izgled ambijentu u kome se nalazi.

Lakišića džamija u Mostaru

جامع لاکیشیچس بوسنار

Zgrada džamije je bez ikakvih vanjskih i unutarnjih dekoracija. Građena je od tesane tenelijske (vrsta miljevine) a u tlocrtu ima oblik kvadrata sa stranicom 10.50 metara. Sada ima 12 prozora od kojih se dva nalaze u zidu od vrata i u lijevom zidu a po četiri u

pročelnom i u desnom zidu.¹⁷⁾ U interijeru se nalazi mihrab ukrašen jednim redom stalaktita, kameni i skladno građeni minber i mahfil u desnom krilu džamije koji drže tri tanka kamena stupa. Kod ove je džamije vrijedno još spomenuti da joj je strop građen u imitaciji kube.¹⁸⁾

Uz desni zid prislonjena je munara sa stalaktitnim dekorom ispod šerefe. Građena je kao i džamija od tesane tenelije. Ulaz u munaru je iznutra s mahfila što je jedinstven slučaj u Mostaru. Visoka je 26,20 metara a od ulaza do šerefe vodi stubište sa 70 kamenih stepenica.¹⁹⁾

Iz kronograma koji se nalazi uklesan na jednoj ploči iznad ulaznih vrata džamije (vidi faksimil) saznajemo da je ona sagrađena 1061. (1651.) godine. Kronogram se sastoji od tri distihona, a na kraju je godina gradnje i cifra izražena što nam omogućuje da se pri preračunavanju kontroliramo i da tačno utvrdimo kad je sagrađena. Dešifrovan tekst kronograma glasi:

طریق مستقیم اوزره که بنیاد اولدی بو جامع
محمد ائمنه سجده کاه راه عشقه اولدی
عبادت ایلون لیکنده آمت قلسون دائما
الهی مستجاب ایلله دعایی بندکن اولدی
تام اولدقه خالقندن ندا کادی قتون تاریخ
محمد لله اچلدی هم کوزل روشن مقام اولدی

نه ۱۰۶۱

Ova džamija kojoj je temelj udaren na pravom putu
Postade za sljedbenike Muhamedove mjesto na kome će
oni u zanosu ničice padati
Neka se sljedbenici u njoj trajno mole
Bože, neka bude uslišana molba robova
Kad bi dovršena od Stvoritelja dođe glas sa stručno
sastavljenim kronostihom:
Hvala Bogu otvori se i lijepo i veselo mjesto postade
Godina 1061.

¹⁷⁾ Prilikom ekshumacije jednog dijela harema kod džamije 1935. godine i podizanja dućana uz njen lijevi zid, potpuno su zazidana dva donja prozora dok su gornja dva zazidana do polovine. Zbog toga ona danas ima 12 prozora dok je sve do navedene godine imala 14 prozora.

¹⁸⁾ Mujaga Komadina, bivši mostarski gradonačelnik, tražio je da ovu džamiju podigne na sprat i da ispod nje izgradi dućane, ali mu to ondašnje vakufske vlasti nisu dozvolile.

¹⁹⁾ Iz arhive Vakufskog povjerenstva u Mostaru (akt broj 408/35) saznajemo da je munara u 1935. godini do džamijskog krova demontirana i opet ponovo montirana. Na ovo prezidavanje utrošeno je 22.570 dinara.

Brojčana vrijednost slova po ebdžedu u kronostihu ovog natpisa daje nam godinu 1063. kako to proizlazi iz sljedećeg zbira:

$1 \text{ ب} = 2 + 1$ $ح = 8 + 4$ $م = 160 + 3$ $د = 12 + 5$ $ل = 1506 + 2$
 $ا = 10 + 31 = 3 + 1$ $ج = 3 + 2$ $ی = 20 + 1$ $ك = 20 + 3$ $و = 18 + 1$
 $ز = 7 + 1$ $ر = 200 + 1$ $ش = 300 + 1$ $ن = 50 + 1$ $ق = 100 = 1063$
 (Počinje 21. XI 1652.—11. XI 1653.) Džamija je stvarno sagrađena 1061. (13. XII 1650.—2. XII 1651.) što saznajemo iz godine koja je ispod natpisa brojčkama napisana²⁹⁾

Natpis iznad ulaznih vrata Lakišića džamije u Mostaru

الكتابة على باب مسجد لاکیشیچ ماستار

Legator određuje da se u džamiju postave sljedeći službenici koji će se plaćati iz prihoda dobijenih od na priplod datog novca i pod zakup datih nekretnina:

— Imam sa 11 (8 + 3) akči plate dnevno. On je dužan iza svake jutarnje molitve proučiti u mihrabu na glas poglavlje »Jasin« i sevap poklanjati za dušu legatorove majke Hadži Vehide kadune; iza ikindi je dužan učiti poglavlje »Nebe'« i sevap poklanjati za dušu legatorova brata Hadži Mustafage; iza jacie je dužan učiti poglavlje »Mulk« i sevap poklanjati za dušu legatorova oca Hadži Huseina.

²⁹⁾ U kronostihu je ispred riječi Allah ispušten jedan elif. To je učinjeno zbog toga da bi se smanjila razlika između godine gradnje džamije (1061) i godine koju dobijamo sabiranjem brojčane vrijednosti slova (1063). Ta razlika može biti najviše pet.

Prema odredbama zakladnice imam je morao biti prior (šejh) svoga derviškog reda (tarikata). Dužnost mu je bila još da nakon svake jutarnje molitve izučiti s devetoricom ljudi tevhid uz tespih koji ima 1.000 zrna. Najprije će svi proučiti po sto »salavata« a zatim po hiljadu puta »La ilahe illellah«. Nakon toga će imam-šejh proučiti dovu i sevap poklanjati za legatorovu dušu. Za ovo učenje mutevelija će plaćati imamu-šejhu po 4 a ostaloj devetorici po 2 akće plate.

— Hatib sa 4 akće plate dnevno.

— Dvojici muezina za obavljanje muezinske dužnosti i za muarrifluk svakom po 6 (5 + 1) akći plate dnevno. Oni su dužni prilikom svakog od pet namaza proučiti po tri »ihlasa« i sevap poklanjati za dušu legatora.

Onome ko bude u mjesecu redžepu, šabanu i ramazanu kao i uoči petka i ponedjeljka zadnjih 20 dana svakog drugog mjeseca učio na munari za života vakifova temdžid, a poslije njegove smrti molio se za njegovu dušu, plaćaće se po 2 akće dnevno.

— Kajimu po 3 akće dnevno.

U daljem tekstu zakladnice legator dalje određuje da imam, dvojica muezina i potreban broj ljudi, kojih ukupno treba biti 30, skupe se poslije ikindije 26-ti dan ramazana tj. uoči Lejlei kadra i da izuče hatmu. Sevap od te hatme poklanjaje za dušu legatorovo oca Hadži Huseina i majke mu Hadži Vahide. Jedna hatma će se učiti za dušu spomenutog legatora Hadži Ahmedage. Onima koji budu učili džuzove plaćaće se po 15 akći. Kadije, kao vakufski nadzornici, dužni su zajedno s mutevelijama voditi brigu oko učenja navedenih dviju hatmi 27. noć ramazana svake godine i na to će mutevelija trošiti po 3 akće dnevno.

Za popravke džamije, svjetlo, prostirku, dvije velike svijeće od loja, za zejtin za kandilje koji će se uz ramazan paliti na munari i u džamiji i za druge potrebe kao i za jednu veliku svijeću za Čose Jahja Havadže džamiju, mutevelija će trošiti po 6 akći dnevno. Svi navedeni izdaci isplaćivaće se za života legatorova pod njegovim nadzorom.

Ne zna se da su na džamiji ikad vršene ikakve veće opravke i ona je, izgleda, do danas sačuvala svoj prvotni izgled i dimenzije. Jedino je 1930. godine skinut s nje kameni krov i zamijenjen limenim pločama. Tom prilikom je ona i iznutra uređena i obojena, pa je tada izgubila svoj prvotni unutarnji dekor. Objekat se nalazi u dobrom stanju i služi svojoj svrsi.

Mek te b. — Desetak metara desno od ulaza u džamijsko predvorje legator je za života podigao i jedan mekteb za podučavanje muslimanske djece u osnovnim principima Islama. Bila je to, kako stariji ljudi pričaju, niska prizemna građevina od mješanog materijala, kamena i drveta, pokrivena pločom. Sastojala se od dvije sobe i malog trijema ispred njih. Velika soba je služila za održavanje nastave a mala kao zbornica. Mekteb je bio sačuvan sve do 1915. godine kada je zbog dotrajalosti a i radi proširivanja ulice srušen.

Legator određuje da se daje po deset akči dnevno vrlom i pobožnom profesoru (muderis) koji će svaki dan nakon jutarnje molitve držati u džamiji javna predavanja ljudima željnim nauke.²¹⁾ On dalje uvjetuje da ovu dužnost doživotno vrši njegov zet šejh Ahmed ef. Imam će biti mualim u mektebu koji je legator podigao uz džamiju, a plaćaće mu se po pet akči dnevno od onih deset koje su određene za održavanje javnih predavanja. Pomoćnik će mu biti jedan od muezina, ako je sposoban, a plaćaće mu se po 3 akče dnevno. Na djecu u mektebu trošiće se po jedna akča dnevno tako da će se svake godine u mjesecu redžebu isplaćivati ukupno po 360 akči.²²⁾

Legator dalje određuje da se njegovoj pravoj sestri Kadire kaduni daju po tri akče dnevno za koje je ona dužna svaki dan proučiti po tri ihlasa i sevap poklanjati za legatorovu dušu. Ova dužnost njoj doživotno pripada, a kad umre, njenoj djeci i djeci njihove djece s koljena na koljeno i iz stoljeća u stoljeće. Kad izumru njeni potomci navedeni iznos će se svake godine slati po hadžijama u Medinu i dijeliti tamošnjoj sirotinji.

Iz daljeg teksta zakladnice saznajemo da je legator vodio veliku brigu o socijalnim problemima svoga mjesta. Prije smo naveli njegovu odredbu kojom određuje da se sirotinji daje na besplatno uživanje svo njegovo zemljište u Ričini oko džamije. On dalje određuje da se sirotinji spomenute mahale daju po 2 akče dnevno.

Za održavanje zida oko velikog harema pod putom u Ibrahimage Šarića mahali, zatim za održavanje zida oko velikog harema nedaleko njegove džamije²³⁾ i za održavanje hana i mekteba u mjestu Trebesin u dabarskoj nahiji, koje je objekte podigao vakifov otac Hadži Husein, mutevelija će trošiti po jednu akču dnevno. Mualimu ovog mekteba, dok god bude svoju dužnost vršio, plaćaće se po dvije akče dnevno.

III

Za izdržavanje naprijed navedenih ustanova legator je zavještao 200.000 akči i predao ih muteveliji. Njemu je stavio u dužnost da navedeni iznos daje svake godine na priplod i to tako da svakih deset akči donosi godišnje po 11 akči i dvije pule. Prema odredbi zakladnice novac se mogao davati u zajam samo poštenim trgovcima i zanatlijama iz mjesta i uz garanciju bogata jamca. Zajam se nije smio davati posjednicima timara, trgovcima koji putuju po

²¹⁾ Iz navedenog citata da se razumjeti da je legator mislio podići i jednu medresu uz džamiju ali je kasnije, iz nepoznatih razloga, od toga odustao. Zato je prilikom konačne redakcije svoje zakladnice odredio da se iznos, određen za muderisa, troši za potrebe mekteba.

²²⁾ Davanje darova mektebskoj djeci zadržalo se sve do likvidacije mekteba. 1915. godine.

²³⁾ Lakišića harem se nalazio ondje gdje je željeznička stanica a zapremao je površinu od 19 dunuma. Bio je sa svih strana ograđen tvrdim i oko 1,5 metar visokim zidom i slovio je, poslije Šarića harema, kao najveći harem Mostara. Kad je Austrija 1894. godini provela željezničku prugu od Metkovića do Mostara uzurpirala je cijeli ovaj harem, ekshumirala ga i na njemu izgradila prugu i ostale potrebne zgrade. Austrija nije provela eksproprijaciju nad ovim haremom niti je spomenutom vakufu dala ikakvu oštećenju. (Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru, akti broj 218/1897 i 340/1898).

morima, raznim putnicima ni inostranim licima. Svake godine trebalo je najsavjesnije cjelokupno vakufsko poslovanje proknjižiti u posebnom defteru i kod suda čuvati. Za ovo knjiženje dotični ima pravo uzeti platu od vakufa.

Legator stavlja u dužnost muteveliji šejh Ibrahim čelebiji da u 1062 (1652) godini proda mlinicu sa svim vitlovima u Blagaju, koja je dotrajala i koja se nalazi u posjedu vakufa. Na mjesto toga neka kupi u Mostaru na Radobolji od nasljednika bivšeg mostarskog muftije umrlog Ali ef. dva vitla i uz njih osam dućana. On je zavještao još tri dućana koje je kupio od nasljednika spomenutog muftije, zatim tri dućana koje je kupio od Mustafa baše i tri dućana koje je kupio od Ahmed čelebije Celengira. Za navedenu mlinicu i 25 dućana koji se nalaze na zemljištu Cejvanbegova vakufa, mutevelija će plaćati upravi navedenog vakufa po 583 akče mukate godišnje.

Na zemljištu Koski Mehmed-pašina vakufa legator je kupio tri dućana i odredio da se upravi navedenog vakufa daje godišnje po 120 akči mukate. On je dalje zavještao osam dućana koji se nalaze na njegovom zemljištu blizu karavana saraja,²⁴⁾ zatim tri dućana u Gornjoj čaršiji na raskršću triju putova gdje sjedi Kara Muhamed i dva dućana u Donjoj čaršiji blizu Koski Mehmed-pašine džamije, koje je kupio od žene Hadži Mustafe Ufića. Navedenih 40 dućana zavještao je i stavio u dužnost muteveliji da ih svake godine pod zakup izdaje i da u mjesecu redžebu pobire kirije.

Nisu nam se sačuvali nikakvi proračuni ovog vakufa na temelju kojih bi mogli pratiti realizovanje njegovih prihoda i rashoda od prvih dana pa na ovamo. Tek od vremena austro-ugarske okupacije 1878. godine imamo dosta sačuvanih proračuna ovog vakufa iz kojih saznajemo sljedeće: Godine 1889. ovaj je vakuf imao u svom posjedu 21 dućan i jednu magazdu. U istoj godini ukupni prihodi ovog vakufa iznosili su 1464 forinte a rashodi 673,5 forinte.²⁵⁾ Isti broj dućana imao je ovaj vakuf i 1949. godine.

Danas se u posjedu ovog vakufa nalazi samo džamija i dio harema uz nju. Sve ostalo je otuđeno raznim uzurpacijama i eksproprijacijama koje su nad ovim vakufom provedene počev od austro-ugarske okupacije 1878. godine pa do danas.

IV

Upravu Lakišića vakufa sačinjavali su u početku sljedeći službenici:

1) Mutevelija sa 14 akči plate dnevno. Njegova je dužnost da upravlja cjelokupnim vakufom i da kontroliše rad vakufskih službenika. Prvi mutevelija ovog vakufa bio je Ibrahim čelebija koji je, prema odredbi zakladnice, u 1652. godini otkupio za vakuf 40 dućana i nanovo podigao jednu mlinicu s dva vitla na Radobolji. Prilikom konačnog redigovanja zakladnice 1669. godine legator je za mute-

²⁴⁾ Ovih osam dućana nalazilo se na uglu Maršala Tita i Serifa Burića ulice. Pozadi njih bio je karavan-saraj koji je 1608/9. godine podigao Koski Mehmed-paša. (ing. arh. Džemal Celić i Muhamed Mujić: Jedna novootkrivena građevina starijeg doba u Mostaru, Naše Starine, sv. III, Sarajevo, 1955, s. 263.

²⁵⁾ Proračuni vakufa u Bosni i Hercegovini od godine 1889, str. 291.

veliju postavio svog sestrića Muhamedbega i izdao mu cjelokupan vakuf na upravu.²⁶⁾

2) Mutevelijama Čejvanbegova i Koski Mehmed-pašina vakufa za ubiranje mukate po 2 akče dnevno.

3) Džabija (inkasant) sa 4 akče plate dnevno. Prvi džabija i kajjim ovog vakufa bio je legatorov oprošteni rob Dilaver koga je on izričito odredio da doživotno vrši ove dužnosti a poslije njegove smrti muški mu potomci.²⁷⁾ Po izumiranju Dilaverovih potomaka i potomaka drugih oproštenih robova kadija je bio ovlašten da prema svome nahodanju povjeri ove dužnosti najčestitijem od posjetilaca njegove džamije.

4) Katibu po dvije akče dnevno.

5) Kadiji za nadziranje vakufskog poslovanja i unošenje podataka u defter i ovjeru potpisom po 2 akče dnevno.

Legator zadržaje za sebe pravo da za života može mijenjati odredbe zakladnice i postavljati i svrgavati službenike. Za vršenje nadzora nad vakufskim poslovanjem on će doživotno uzimati po 10 akči dnevno i samostalno će raspolagati s viškovima koji se kod mutevelije nadu prilikom pregleda njegovih računa. Kad legator umre, pravo nadzora nad vakufom pripašće njegovim muškim potomcima i prenosiće se s koljena na koljeno i iz stoljeća u stoljeće. Dužnost im je da, zajedno s kadijom, pregledaju svake godine cjelokupno vakufsko poslovanje za koji nadzor imaju pravo naplaćivati po 10 akči dnevno.

Kad izumru vakifovi potomci nadzod nad vakufom će se povjeriti potomcima njegovog bratića Muhamedbega sina Hadži Mustafabegova ako iko od njih u životu bude. Za ovo nadziranje oni imaju pravo uzimati navedenih 10 akči. Kad i oni izumru onda će se iznos akči, određen za nazaret, slati svake godine po hadžijama koji iz Mostara idu na hadž i dijeliti sirotinji Revdal Mutahhere u Medini. Onome ko bude ovaj novac nosio plaćaće se svaka deseta akča.

Legator na kraju određuje da mutevelija troši po tri akče dnevno za održavanje 40 dućana i dviju mlinica. Dalje ga zadužuje da vodi stalnu brigu o navedenim objektima i da nastale kvarove na njima odmah i bez imalo odugovlačenja popravlja.

V

Poslije izgradnje Lakišića džamije naselje se je od Cernice počelo širiti na sjever uz desnu obalu Neretve gdje ubrzo nastaje nova mahala koja je po džamiji u njoj prozvana Lakišića mahala. To je ujedno posljednja pa prema tome i najmlađa mahala Mostara koja se ovdje formirala za vrijeme turske uprve.

U najstarijem sačuvanom sidžilu mostarskog šrejijatskog suda iz 1653. godine ne nalazimo spomena ovoj mahali što je potpuno i

²⁶⁾ Mutevelijstvu dožnost kod ovog vakufa vršili su od njegovog osnutka pa sve do 1949. godine članovi porodice Lakišića. Posljednji mutevelija ovog vakufa bio je Hadži Ali ef. Lakišić, koji je umro 1949. godine.

²⁷⁾ U Ortiješu u mahali Lakševine živjela je nekad muslimanska porodica Dilaveri gdje je i samira. (J. Dedijer: Isto, str. 252). Rodonačelnik ove porodice je po svoj prilici naprijed spomenuti Dilaver, koga je legator osloboodio i postavio za prvog i doživotnog džabiju i kajima svoga vakufa.

razumljivo, jer ona do te godine nije bila ni formirana. Tek od druge polovine XVII stoljeća Lakišića mahala se spominje u izvorima, u početku rjeđe, a kasnije sve češće. U sidžilu mostarskog šerijatskog suda iz 1765. do 1768. godine ova mahala je spomenuta na sedam mjesta.

1720. godine proveo je Ibrahimbeg Mukić iz svoje njive jedan jarak s vodom i doveo ga pred ričinsku džamiju.²⁵⁾ On je ovaj jarak zavještao za potrebe džematlija da iz njega mogu uzimati abdest. Jarak je tekao kroz džamijsko dvorište i služio namijenjenoj svrsi sve do 1919. godine kada je pred džamijom na uglu M. Tita i A. Buća ulice izgrađena jedna česma.

U centralnom dijelu Lakišića mahale nalazila su se sve do 30-tih godina ovog stoljeća tri harema s više velikih i dekorisanih nišana. Sva tri ova harema kao i jedan dio harema uz džamiju, ekshumirani su i na njima su podignute zgrade. U dijelu harema kod džamije očuvalo se do danas samo nekoliko nišana iz čijih natpisa saznajemo da su tu pokopani sljedeći: Salih Grančić, sin Sehin, umro 1258. (1842.) g., Saima Utvić, kći Omerova, umrla 1263. (1847.) g., Salih Arpadžić, sin Muhamedov, umro 1291. (1847.) g., Hadži Omeraga Kalajdžić (ostalo oštećeno), Hadži Omer ef. Lakišić, sin Alibegov, umro 1317. (1899.) g. i Mujaga Komadina, sin Omerov, načelnik grada Mostara, umro 1344. (1925.) godine.²⁶⁾

²⁵⁾ Muhamed A. Mujlić: Stari mostarski vodovod, Naše Starine, sv. III, Sarajevo 1955, str. 190.

²⁶⁾ Desetak metara desno od ulaza u džamiju nalazi se jedan spomenik memorijalne kulture vrijedan spomen. To je grob i nadgrobni spomenik dugogodišnjeg i popularnog mostarskog gradonačelnika Mujage Komadine.

Nekropola se sastoji od pravokutnog podijuma veličine 400×250 cm., visok 35 cm. Na podijumu je izgrađen kameni sarkofag visok 100 cm. u koga su usadena dva nišana novijeg datuma. Na glavnom nišanu s fesom i kitom uklesan je na vanjskoj strani sljedeći natpis: Mujaga Komadina, načelnik grada Mostara, 1839.—1925. Isti ovaj natpis uklesan je na unutarnjoj strani nišana na arapskom jeziku.

Mujaga je ostavio u mostarskom narodu trajan spomen i kao markantna ličnost zauzeo vidno mjesto u kulturnoj istoriji Mostara novijega vremena. Pored banje, mosta i nekoliko impozantnih građevina koje je podigao u Mostaru u drugoj deceniji ovog stoljeća, on je 1903. godine izgradio i jednu džamiju u Gornjoj Dječnici i 1913. godine i jedan mekteb u Brankovcu u Mostaru.

